Ο Μαρξ και η κριτική της πολιτικής οικονομίας (επεισόδιο 1)

από το Agitations[1]

Αυτό που ακολουθεί είναι μια προσπάθεια να συγκεντρώσουμε σε μια σειρά τριών άρθρων όλα τα βασικά σημεία της μαρξικής κριτικής της πολιτικής οικονομίας. Για να το κάνουμε αυτό, θα ακολουθήσουμε τη σειρά έκθεσης που επέλεξε ο Μαρξ στους τρεις τόμους του *Κεφαλαίου*. Στο έργο αυτό [το *Κεφάλαιο*], η έκθεση των εννοιών βασίζεται σε μια μέθοδο που συνίσταται στο πέρασμα από το αφηρημένο στο συγκεκριμένο. Η ιδέα είναι όντως, για τον συγγραφέα του Κεφαλαίου, να ξεκινήσει από τον υψηλότερο βαθμό θεωρητικής αφαίρεσης προκειμένου να φτάσει ένα συγκεκριμένο επίπεδο σκέψης που να είναι όσο το δυνατόν πιο κοντά στο *πραγματικό* συγκεκριμένο. Το ζήτημα θα είναι, λοιπόν, όπως θα δούμε, να ξεκινήσουμε από τις "κυτταρικές"[2] οικονομικές μορφές του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής και να φτάσουμε, τελικά, σε μια κατανόηση του κεφαλαίου ως *κοινωνικής πραγματικότητας*, κατακερματισμένης σε διάφορους κλάδους παραγωγής και ωθούμενης ταυτόχρονα από τον ανταγωνισμό ανάμεσα στους καπιταλιστές και την πάλη που μαίνεται ανάμεσα στους καπιταλιστές και τους προλετάριους.

Προτείνουμε εδώ να διακρίνουμε τρία επίπεδα ανάλυσης της έννοιας του κεφαλαίου. Καθένα από αυτά τα επίπεδα αναφέρεται σε διαφορετικούς βαθμούς αφαίρεσης:

- Η ανάλυση της *μορφής-εμπόρευμα*, της *αξίας* και του *χρήματος*
- Η ανάλυση του κεφαλαίου γενικά
- Η ανάλυση του κεφαλαίου που είναι κατακερματισμένο σε διάφορους παραγωγικούς κλάδους, εντός των οποίων οι μεμονωμένοι καπιταλιστές ανταγωνίζονται μεταξύ τους

Αυτά τα τρία επίπεδα ανάλυσης αντιστοιχούν στα τρία μέρη αυτής της σειράς.

Επεισόδιο 1 : το εμπόρευμα

> ***"Ο πλούτος των κοινωνιών, στις οποίες βασιλεύει ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής, εμφανίζεται ως μια 'γιγαντιαία συλλογή εμπορευμάτων'***, της οποίας το μεμονωμένο εμπόρευμα είναι η στοιχειώδης μορφή"[3].

Πρέπει, καταρχάς, να τονίσουμε τη σημασία αυτής της πρότασης που αποτελεί την εισαγωγή στο πρώτο κεφάλαιο του πρώτου Τόμου του *Κεφαλαίου*. Εδώ, ο Μαρξ μας πληροφορεί όντως για το αντικείμενο που θα πραγματευτεί στο σύνολο της έκθεσής του, δηλαδή τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής. Όλη η δυσκολία, στη συνέχεια, έγκειται στο γεγονός ότι η ενότητα 1 δεν πραγματεύεται ακόμα συγκεκριμένα την έννοια του κεφαλαίου. Αυτό που βρίσκουμε στην ενότητα είναι, όμως, μια ανάλυση της *μορφής-εμπόρευμα* και των εννοιών που σχετίζονται μ' αυτήν: *αφηρημένη εργασία/συγκεκριμένη εργασία*, *αξία χρήσης/αξία ανταλλαγής*, αξιακή μορφή, η πόλωση εμπορεύματος-χρήματος, ο *φετιχισμός του εμπορεύματος* κλπ. Μια πρώτη ανάγνωση αυτού του κειμένου ίσως υπονοεί ότι πρόκειται απλά για ένα ζήτημα κοινωνικών μορφών που προηγούνται ιστορικά του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Επιπλέον, το γεγονός ότι το χρήμα και το εμπόρευμα υπήρχαν πολύ πριν αναπτυχθεί ο καπιταλισμός θα μπορούσε να υποστηρίξει μια τέτοια θέση. Αν και αυτή η θέση είναι ελκυστική πρέπει, ωστόσο, να θυμόμαστε ότι ο Μαρξ αναλύει τη μορφή-εμπόρευμα με σκοπό όχι να μελετήσει τις προ-καπιταλιστικές κοινωνίες αλλά να αναλύσει τα

1 Στμ. Μεταφρασμένο από εδώ: *https://agitationautonome.com/2019/01/15/marx-et-la-critique-de-leconomie-politique-episode-1.*

2 Στμ. Στο πρωτότυπο: *cellulaires*.

3 Καρλ Μαρξ, *Le Capital, livre I*, Paris, PUF, 1993, σελ. 39 [στμ. Στα ελληνικά: *Το Κεφάλαιο, Τόμος 1*, εκδόσεις ΚΨΜ.]

θεμελιώδη στοιχεία χωρίς τα οποία μια κατανόηση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής είναι αδύνατη. Συνεπώς, η πρώτη-πρώτη πρόταση του κεφαλαίου 1 είναι εκεί για να μας θυμίζει ότ,ι αν και η έννοια του κεφαλαίου δεν αναπτύσσεται ακόμα στην ενότητα 1, είναι αυτή που ήδη εμπλέκεται στην ανάλυση των εννοιών που συγκροτούν την μαρξική θεωρία της αξίας.

Από αυτή την σκοπιά, η ανάγνωσή μας του *Κεφαλαίου* αντιτίθεται σε όλες εκείνες που τείνουν να διαχωρίζουν τη θεωρία της αξίας που είναι παρούσα στην ενότητα 1 και τη θεωρία της υπεραξίας (συνεπώς και της εκμετάλλευσης) που παρουσιάζεται από την ενότητα 2 και μετά. Αντιτίθεται, εξίσου, και σε όλες τις προσπάθειες διαχωρισμού της θεωρίας της αξίας και της θεωρίας των τιμών της παραγωγής[4].

Έχοντας κάνει αυτές τις προκαταρκτικές παρατηρήσεις, μπορούμε να περάσουμε στην ανάλυση των βασικών κατηγοριών του κεφαλαίου που μελετά ο Μαρξ στο κεφάλαιο 1.

Αξία χρήσης και αξία

Όπως υποδεικνύει και ο τίτλος του, το πρώτο κεφάλαιο του Κεφαλαίου αφιερώνεται στην ανάλυση του εμπορεύματος. Αρχικά, ο Μαρξ οδηγείται όντως να εξετάσει τα βασικά στοιχεία που χαρακτηρίζουν τα προϊόντα της εργασίας από τη στιγμή που παίρνουν αυτή τη συγκεκριμένη μορφή [του εμπορεύματος].

Πρώτα απ' όλα, βλέπουμε ότι ένα εμπόρευμα είναι ένα προϊόν που έχει μια συγκεκριμένη χρησιμότητα, η χρήση του οποίου, όμως, εξαρτάται από μια *πράξη ανταλλαγής*. Για να έχει κανείς πρόσβαση σε ένα εμπόρευμα πρέπει να ξοδέψει ένα συγκεκριμένο ποσό χρημάτων. Η *χρησιμότητα*, λοιπόν, του εμπορεύματος αναφέρεται στην *αξία χρήσης* του ενώ ο χαρακτήρας του ως *προϊόντος*, προορισμένου για ανταλλαγή, αναφέρεται στην *ανταλλακτική* του αξία. Τώρα, αφού έχουμε κάνει αυτή την παρατήρηση, απομένει να δούμε *τίνος πράγματος έκφραση είναι η αξία ανταλλαγής*. *Από πού προέρχεται η αξία ανταλλαγής*; Προέρχεται από μια απλή κοινωνική σύμβαση; Ή θα πρέπει να την αναζητήσουμε κάπου αλλού; Για να απαντήσει αυτό το ερώτημα, ο Μαρξ θα ξεκινήσει με την ακόλουθη ερώτηση: ποιο είναι το *κοινό* στοιχείο σε όλα τα εμπρορεύματα; Στην οποία απαντά λέγοντας ότι *αυτό που έχουν ως κοινό όλα τα εμπορεύματα είναι ότι είναι καρπός της εργασίας και ότι είναι φορείς αξίας*. Τα εμπορεύματα διακρίνονται από την πρακτική τους χρησιμότητα αλλά, από τη στιγμή που το παραβλέψουμε αυτό, αυτό που βλέπουμε είναι μόνο μια συλλογή αντικειμένων στα οποία έχει *αντικειμενικοποιηθεί* ένα συγκεκριμένο ποσό ανθρώπινης εργασίας. Αυτό το συμπέρασμα οδηγεί και σε ένα δεύτερο. Πραγματικά, *αν αγνοήσουμε τη χρησιμότητα των εμπορευμάτων και πάρουμε υπόψιν μόνο αυτά που έχουν κοινά,* ***τότε αγνοούμε επίσης και τη συγκεκριμένη φύση της εργασίας*** *που περιέχεται σ' αυτά*, με άλλα λόγια οδηγούμαστε να αγνοήσουμε ότι αυτή η εργασία παράγει αξία χρήσης και να την θεωρήσουμε μόνο ως μια *αδιαφοροποίητη* δαπάνη ανθρώπινης ενέργειας. Μπορούμε, τότε, να μιλήσουμε εύλογα για μια *αφηρημένη εργασία, της οποίας έκφραση είναι η αξία*. Για τα εμπορεύματα μπορούμε, λοιπόν, να πούμε δυο πράγματα:

1. Είναι φορείς μιας *αξίας χρήσης* και μιας *αξίας*.
2. Η εργασία που περιέχεται σ' αυτά παρουσιάζεται με δύο όψεις: είναι ταυτόχρονα μια *συγκεκριμένη εργασία* και μια *αφηρημένη εργασία*.

4 Αυτοί είναι, μεταξύ άλλων, εκείνοι που θεωρούν ότι η θεωρία της αξίας αντιστοιχεί σε μια ανάλυση προκαπιταλιστικών κοινωνιών αγοράς, ενώ μόνο η θεωρία των τιμών παραγωγής, που αναπτύσσεται στον τρίτο Τόμο, αντιστοιχεί στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής. Πρέπει να σημειωθεί ότι μια τέτοια ερμηνεία της θεωρίας της αξίας βρίσκεται μερικές φορές σε συγκεκριμένα κείμενα του Ένγκελς.

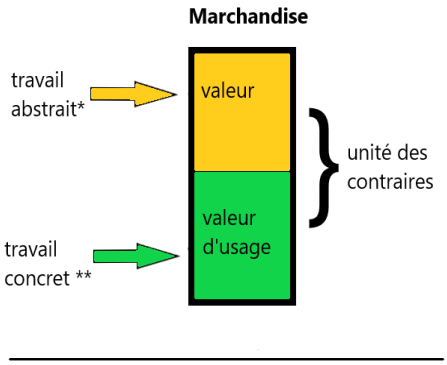

*Αυτό το διάγραμμα μας επιτρέπει να δείξουμε ότι ο **διπλός** χαρακτήρας της εργασίας (συγκεκριμένη και αφηρημένη) αντιπροσωπεύεται στο εμπόρευμα από τις δύο πτυχές της αξίας χρήσης και της αξίας. Το εμπόρευμα μπορεί να κατανοηθεί, συνεπώς, ως **η ενότητα δύο αντιτιθέμενων στοιχείων**.*

Μέγεθος της αξίας

Αν η αξία είναι το κοινό στοιχείο σε όλα τα εμπορεύματα, αυτή μπορεί να εμφανίζεται σε διάφορες αναλογίες. Τα εμπορεύματα δεν περιέχουν όλα την ίδια ποσότητα εργασίας, οπότε δεν έχουν και το ίδιο *μέγεθος αξίας*. Όλο το πρόβλημα είναι, συνεπώς, να ξέρουμε πώς μετριέται αυτό το μέγεθος. Όπως έχουμε δει, η αξία είναι η έκφραση της αφηρημένης εργασίας, κάτι που ισοδυναμεί με το να πούμε ότι η αφηρημένη εργασία είναι *η ουσία της αξίας*. Απομένει όμως να καθορίσουμε ποια είναι τα χαρακτηριστικά αυτής της αφηρημένης εργασίας. Πράγματι, αν πούμε ότι το μέγεθος της αξίας ενός εμπορεύματος καθορίζεται από την ποσότητα της εργασίας που αντικειμενικοποιείται σ' αυτό, όλο το ζήτημα είναι το πώς μετράμε αυτή την ποσότητα [της αντικειμενικοποιημένης εργασίας]. Πρέπει, επομένως, να ξεκαθαριστούν δύο πράγματα: 1) η ποσότητα της εργασίας που περιέχεται σε ένα εμπόρευμα πρέπει να μετρηθεί *με τον χρόνο*, 2) ότι η εργασία που συνιστά το μέγεθος της αξίας των εμπορευμάτων πρέπει πάντα να είναι εργασία ίσης *ποιότητας*. Όντως, αν πούμε ότι το μέγεθος της αξίας ενός εμπορεύματος καθορίζεται από τον χρόνο εργασίας για την υλοποίησή του, χωρίς να προσδιορίζουμε ότι αυτή εργασία πρέπει να είναι, για κάθε εμπόρευμα, ίσης ποιότητας, τότε ίσως συμπεράνουμε ότι η αργή και αδέξια εργασία παράγει, στον ίδιο χρόνο, τόση αξία όση και η επιδέξια και εξειδικευμένη εργασία. Ο Μαρξ, λοιπόν, ξεκαθαρίζει ότι η εν λόγω εργασία για τη μέτρηση της αξίας πρέπει να είναι μια απλή εργασία. Με άλλα λόγια, μια δουλειά που αντιστοιχεί στον μέσο βαθμό δεξιότητας που αναμένεται από κάθε εργάτη σε μια δεδομένη στιγμή. Αν, λοιπόν, ένα εμπόρευμα φτιάχνεται από έναν επιδέξιο εργάτη, αυτό πρέπει να αντιστοιχεί σε έναν μεγαλύτερο αριθμό ωρών απλής εργασίας. Θα πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι η "απλή εργασία" δεν αναφέρεται σε μια ανθρωπολογική αναλλοίωτη αλλά σε κάτι που αλλάζει ανάλογα με την χρονική περίοδο και την περιοχή. Για παράδειγμα. Αν στην εποχή του Μαρξ η πλειοψηφία των Ευρωπαίων προλεταρίων ήταν αναλφάβητοι, αυτό δεν συμβαίνει σήμερα. Έτσι, να ξέρει κανείς να διαβάζει σήμερα είναι, στα περισσότερα κέντρα συσσώρευσης του κεφαλαίου, ένα στοιχείο ενσωματωμένο στην κατηγορία της απλής εργασίας, ενώ παλιότερα ήταν ένα στοιχείο ειδικευμένης εργασίας.

Η μορφή-αξία[5] και το αίνιγμα του χρήματος

Η ιδιαιτερότητα της ανάλυσης του εμπορεύματος που γίνεται στο κεφάλαιο 1 του Κεφαλαίου έγκειται σε μια *διάκριση ανάμεσα στο περιεχόμενο και τη μορφή των κατηγοριών*. Ο Μαρξ επέμενε όντως στη αναγκαιότητα του διαχωρισμού της ανάλυσης για την ουσία της αξίας από την ανάλυση για τη

5 Στμ. Χρησιμοποιούμε ισοδύναμα, όπως μάλλον έχει επικρατήσει στα ελληνικά ως απόδοση του όρου *forme-valeur* (στα Αγγλικά *value-form*), και την έκφραση *αξιακή μορφή*.

μορφή της. Μετά τη μελέτη, λοιπόν, των κατηγοριών της αφηρημένης εργασίας και του μεγέθους της αξίας, υπάρχει μια μακροσκελής έκθεση στην οποία ο Μαρξ επιδιώκει να δείξει γιατί η αξία του εμπορεύματος παίρνει πάντα αυτή την κονωνική μορφή που είναι το *χρήμα*. Η πρόκληση για τον Μαρξ είναι, λοιπόν, να λύσει αυτό που αποκαλεί "το αίνιγμα του χρήματος". Προς τούτο, θα προχωρήσει σε μια εκτενή επίδειξη παρόμοια με έναν παραγωγικό [deductive] συλλογισμό που προχωρά σε τέσσερα στάδια, τα οποία αντιστοιχούν στις τέσσερις μορφές της αξίας:

1. *Απλή μορφή της αξίας* (Μορφή Ι)
2. *Αναπτυγμένη μορφή της αξίας* (Μορφή ΙΙ)
3. *Γενική μορφή της αξίας* (Μορφή ΙΙΙ)
4. *Μορφή-χρήμα* (Μορφή ΙV)

Απλή αξιακή μορφή *(Μορφή Ι)*

Αρχικά, ο Μαρξ ξεκινά με μια απλή σχέση αξίας ανάμεσα σε δύο εμπορεύματα:

20 πήχεις καραβόπανο = 1 πανωφόρι

Μ' αυτή την εξίσωση, ο Μαρξ ξεκαθαρίζει ότι πρέπει να γίνει κατανοητό πως η ανταλλακτική αξία των 20 πήχεων καραβόπανου εκφράζεται στον ρουχισμό. Πράγματι, *ένα εμπόρευμα δεν μπορεί ποτέ να εκφράσει το ίδιο την ανταλλακτική του αξία,* πρέπει πάντα να αναφέρεται, να σχετίζεται με κάτι άλλο[6]. Εδώ, ο ρουχισμός παίζει τον ρόλο της έκφρασης της αξίας των είκοσι πήχεων του καραβόπανου. Μ' αυτή την έννοια, το πανωφόρι συνιστά την "ισοδύναμη αξιακή μορφή" και οι 20 πήχεις καραβόπανου τον ρόλο της "σχετικής αξιακής μορφής" (αυτοί οι κάπως πολύπλοκοι τύποι σημαίνουν απλά ότι η ανταλλακτική αξία των 20 πήχεων καραβόπανου είναι ισοδύναμη με ένα πανωφόρι ή, πάλι, ότι το πανωφόρι είναι η έκφραση της αξίας 20 πήχεων καραβόπανου).

Αυτή η πρώτη μορφή αξίας είναι ακόμα προβληματική γιατί παίρνει υπόψιν μόνο δυο εμπορεύματα ενώ η γενίκευση των ανταλλαγών στην αγορά είναι δυνατή μόνο αν *όλα τα εμπορεύματα σχετίζονται μεταξύ τους*. Η αξία πρέπει λοιπόν να πάρει μια πιο αναπτυγμένη μορφή.

Αναπτυγμένη αξιακή μορφή (*Μορφή ΙΙ*)

Με την αναπτυγμένη αξιακή μορφή, οι 20 πήχεις καραβόπανου δεν εκφράζουν πλέον την αξία τους σε σχέση με ένα μοναδικό εμπόρευμα αλλά ως προς *την ολότητα των εμπορευμάτων που παράγει η κοινωνία*. Βρισκόμαστε, έτσι, μπροστά σε μια πληθώρα εκφράσεων της αξίας:

20 πήχεις = 1 πανωφόρι ή = 10 λίβρες τσάι ή = 40 λίβρες καφέ ή 500 κιλά σιδήρου ή..., κλπ.

Εδώ, η ολότητα των εμπορευμάτων που παράγονται από την κοινωνία χρησιμεύουν ως μια έκφραση της ανταλλακτικής αξίας 20 πήχεων καραβόπανου. Το πρόβλημα είναι η απουσία ενιαιότητας στην έκφραση αυτή. Αυτό που λείπει είναι, στην πραγματικότητα, μια ενιαία μορφή, μια μοναδική "εξαιρετική" μορφή, ως προς την οποία να εκφράζουν την αξίας τους *όλα* τα εμπορεύματα.

Γενική αξιακή μορφή *(Μορφή ΙΙΙ)*

Η ενότητα της μορφής-ισοδύναμο είναι λοιπόν δυνατή αν σχετίσουμε όλα τα εμπορεύματα με ένα. Στην προηγούμενη μορφή (Μορφή ΙΙ) η ανταλλακτική αξία των 20 πήχεων υφάσματος εκφράστηκε ως προς όλα τα άλλα εμπορεύματα. Εδώ έχουμε το αντίστροφο. Με την γενική αξιακή μορφή (Μορφή ΙΙΙ), όλα τα εμπορεύματα εκφράζουν την αξία τους ως προς ένα. Η Μορφή ΙΙΙ είναι, λοιπόν, η αντιστροφή της μορφής ΙΙ. Οι 20 πήχεις του καραβόπανου γίνονται το γενικό ισοδύναμο.

6 Στμ. Εδώ ο πυρήνας της *κατηγορικότητας* της έννοιας της αξίας, με την έννοια της *Θεωρίας Κατηγοριών*, ιδέα η οποία είναι υπό επεξεργασία.

1 habit
10 livres de thé
40 livres de café
1 quarter de blé
2 onces d'or
1/2 tonnes de fer
x marchandises A
etc.
} 20 aunes de toile

Μέχρι τότε, ο Μαρξ επέλεγε εντελώς τυχαία εμπορεύματα για να απεικονίσει τη συλλογιστική του. Ότι 20 πήχεις καραβόπανου θα χρησιμεύσουν ως ένα γενικό ισοδύναμο, με άλλα λόγια ως ένα καθολικό μέσο ανταλλαγής, αυτό είναι πράγματι απίθανο. Από δω και πέρα, το πρόβλημα που τίθεται είναι να γνωρίζουμε ποιο εμπόρευμα είναι το πιο κατάλληλο να λειτουργήσει ως ένα γενικό ισοδύναμο. *Το ερώτημα δεν είναι άλλο από αυτό του εμπορεύματος που είναι πιθανότερο να παίξει τον ρόλο του χρήματος.*

Μορφή-χρήμα (Μορφή IV)

Για να κάνουμε ένα εμπόρευμα να παίξει τον ρόλο του χρήματος σημαίνει να το αποκλείσουμε από τον κόσμο των εμπορευμάτων. Πραγματικά, δεν πρόκειται πλέον να το χρησιμοποιήσουμε για τη συνηθισμένη του χρήση αλλά να του αποδώσουμε μια εντελώς καινούρια κοινωνική χρηστικότητα. Η επιλογή αυτού του εμπορεύματος καθορίζεται, επομένως, από διάφορα κριτήρια, μεταξύ άλλων η αφθονία του και η δυνατότητα διαίρεσης και μεταφοράς του. Ιστορικά, τα εμπορεύματα που έχουν παίξει αυτόν τον ρόλο ισοδύναμου είναι πρωτίστως πολύτιμα μέταλλα, όπως ο χρυσός και το ασήμι. Με την μετάβαση στη μορφή-χρήμα, βρισκόμαστε με τις ακόλουθες εκφράσεις της αξίας:

20 aunes de toile
1 habit
10 livres de thé
40 livres de café
1 quarter de blé
1/2 tonne de fer
x marchandises A
} 2 onces d'or

Αυτό που αλλάζει, λοιπόν, σε σύγκριση με τη Μορφή III είναι μόνο το γεγονός ότι η μορφή-ισοδύναμο είναι το αντικείμενο μιας συνειδητής επιλογής από την κοινωνία. Αυτή η επιλογή ρυθμίζεται σύμφωνα με πρακτικά κριτήρια και αποφασίζεται από ένα σώμα εξουσίας: ένα Κράτος.

Αυτό που συμβαίνει με την *μορφή-χρήμα* μπορεί να συνοψιστεί με το ακόλουθο σχήμα:

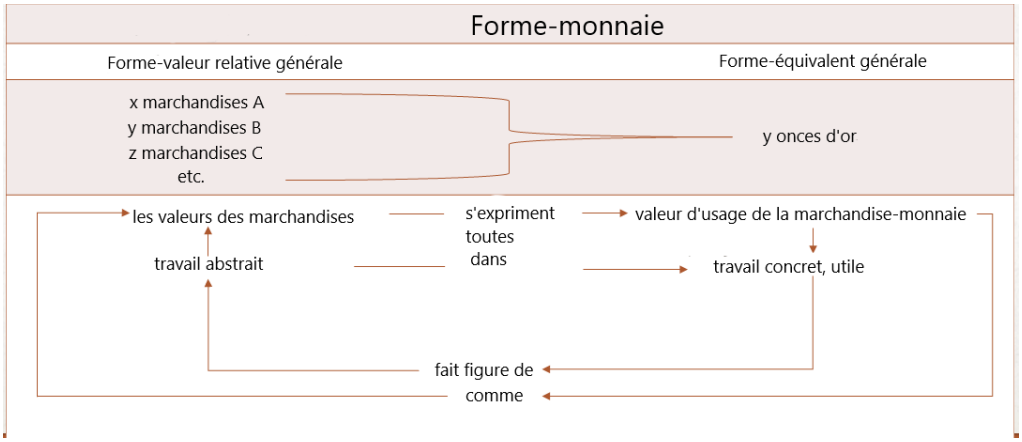

Οι αναλύσεις του Μαρξ που αναπαράγουμε εδώ, φέρνουν τους σύγχρονους αναγνώστες αντιμέτωπους με ένα μείζον πρόβλημα, αυτό της ισχύος αυτών των συμπερασμάτων μετά το τέλος της εποχής του "κανόνα του χρυσού". Στην πραγματικότητα, η αντίληψη του Μαρξ υποθέτει ότι το χρήμα είναι ένα εμπόρευμα που έχει ανυψωθεί στη θέση του γενικού ισοδύναμου. Μόνο που, μετά το τέλος της δεκαετίας του 1970, ο χρυσός δεν εξυπηρετεί πλεόν ως ένα γενικό ισοδύναμο, αφού κανένα νόμισμα δεν δεικτοδοτείται σε σχέση μ' αυτόν ούτε οποιοδήποτε άλλο εμπόρευμα. Αν μια τέτοια κατάσταση αμφισβητεί την κατηγορία του χρήματος ως εμπορεύματος, δεν ακυρώνει, παρ' όλα αυτά, συνολικά τις προθέσεις του Μαρξ. Πραγματικά, είτε το χρήμα είναι ένα εμπόρευμα είτε όχι, λειτουργεί πάντα με τον ίδιο τρόπο[7].

Ο φετιχισμός του εμπορεύματος

Κατά την άποψή μας, το πλεονέκτημα της μαρξικής θεωρίας της αξίας τόσο σε σύγκριση με τις κλασσικές θεωρίες της αξίας της εργασίας όσο και με τις νεοκλασσικές θεωρίες, είναι ότι βασίζεται στην ιδέα ότι οι κοινωνικοί "φορείς" ωθούνται από διαδικασίες που εκτυλίσσονται πίσω από την πλάτη τους. Στην εμπορευματική ανταλλαγή, η ισοδυναμία της εργασίας είναι κάτι που διαφεύγει της συνείδησης των υποκειμένων. Έτσι το γεγονός ότι η αξία είναι η έκφραση της αφηρημένης εργασίας δεν είναι μια αλήθεια αποδεκτή από τους κοινωνικούς παράγοντες, είναι, αντίθετα, μια θεωρητική ανακάλυψη. Για τον Μαρξ, η αναπαραγωγή της καπιταλιστικής κοινωνικής σχέσης δεν περιορίζεται από την επίγνωση που έχουν γι' αυτήν οι κοινωνικοί πρωταγωνιστές. Πράγματι, το κεφάλαιο, ως μια εμπορευματική σχέση, χαρακτηρίζεται από την απομόνωση των ατομικών παραγωγών. Η εργασία *δεν είναι ποτέ άμεσα κοινωνική*, είναι ιδιωτική εργασία που γίνεται κοινωνική μόνο από τη στιγμή που πουλιέται. Μ' αυτή την έννοια, *η αγορά είναι ο θεσμός που επικυρώνει ή όχι τον κοινωνικό χαρακτήρα της εργασίας*. Κανένας παραγωγός δεν ξέρει εκ των προτέρων αν αυτό που πρόκειται να παράγει θα καλύψει μια κοινωνική ανάγκη. Σ' αυτό το στάδιο ανάλυσης, η έλλειψη συνείδησης προσφέρει στον Μαρξ μια εξήγηση για την μεταφορά κεφαλαίου από τον ένα παραγωγικό κλάδο στον άλλο[8]. Αν τα εμπορεύματα που παράγονται από έναν καπιταλιστή δεν καλύπτουν μια κοινωνική ανάγκη, τότε η αξία τους δεν μπορεί να πραγματωθεί, συνεπώς ο καπιταλιστικής οδηγείται να την επαναμετατρέψει [την αξία] μεταφέροντας το κεφάλαιό του σε άλλους κλάδους της παραγωγής με την ελπίδα ότι τα καινούρια εμπορεύματα που θα βάλει σε πώληση θα καλύψουν μια κοινωνική ανάγκη.

Μέχρι τώρα, μπορούμε να δούμε ότι οι κινήσεις του κεφαλαίου ωθούνται από δυνάμεις ξένες προς τη βούληση των υποκειμένων. Οι κοινωνικές σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων εμφανίζονται τότε ως σχέσεις μεταξύ πραγμάτων[9]. Μ' αυτή την έννοια, είναι εύλογο να μιλήσουμε για μια *πραγμοποίηση των παραγωγικών σχέσεων*. Πρέπει, όμως, να σημειωθεί ότι για τον Μαρξ αυτή η "εμφάνιση" δεν συνιστά μια υποκειμενική ψευδαίσθηση που μια ορθή θεωρία θα πρέπει να επιδιώξει να αποκαλύψει. Πράγματι, μιας και έχει πραγματικά αποτελέσματα πάνω στη δραστηριότητα των υποκειμένων, αυτή η ψευδαίσθηση είναι αντικειμενική. Τα προϊόντα της εργασίας, παίρνοντας τη μορφή των εμπορευμάτων, ασκούν κοινωνική εξουσία πάνω στους ανθρώπους. Για να περιγράψει αυτή την εξουσία, ο Μαρξ μιλά για τον ***φετιχιστικό χαρακτήρα του εμπορεύματος***. Τα εμπορεύματα

---

7 Στμ. Το χρήμα πέρα από τον χρυσό. *Χρήμα-νόμισμα*, το χρήμα ως το γενικευμένο ισοδύναμο μεταξύ των νομισμάτων (δηλαδή γενικευμένο ισοδύναμο γενικευμένων ισοδυνάμων) ή αλλιώς ως μετα-ισοδύναμο. Το ότι "λειτουργεί με τον ίδιο τρόπο" είναι αποτέλεσμα ακριβώς της κατηγορικότητάς του *ως αφαίρεσης της έννοιας της ισοδυναμίας της αξίας*.

8 Παρ' όλα αυτά, για να συλλάβουμε πλήρως το φαινόμενο, πρέπει να περιμένουμε την ανάπτυξη της ανάλυσης στο επίπεδο του ενδοκαπιταλιστικού ανταγωνισμού, την αναζήτηση υπερκέρδους και την τάση εξίσωσης των ποσοστών κέρδους.

9 "Αυτός είναι ο λόγος που οι κοινωνικές σχέσεις που διατηρούν οι ατομικές τους εργασίες εμφανίζονται στους παραγωγούς ως αυτό που είναι, δηλαδή όχι ως άμεσες κοινωνικές σχέσεις μεταξύ ανθρώπων στην ίδια τη δουλειά τους αλλά, αντίθετα, ως απρόσωπες σχέσεις μεταξύ ανθρώπων και κοινωνικές σχέσεις μεταξύ απρόσωπων πραγμάτων", Μαρξ, *Το Κεφάλαιο*, Puf, σελ. 83-84.

διατηρούν σχέσεις που είναι πέρα από τον έλεγχο των ανθρώπων. Μ' αυτή την έννοια, πρέπει να ειπωθεί ότι η μαρξική θεωρία του φετιχισμού του εμπορεύματος περιγράφει πολλά περισσότερα από την παρουσία ενός μυστηριώδους πέπλου, αποκαλύπτει, όντως, μια πραγματική δύναμη υποδούλωσης, από τη στιγμή που τα προϊόντα της εργασίας παίρνουν την μορφή εμπορευμάτων.

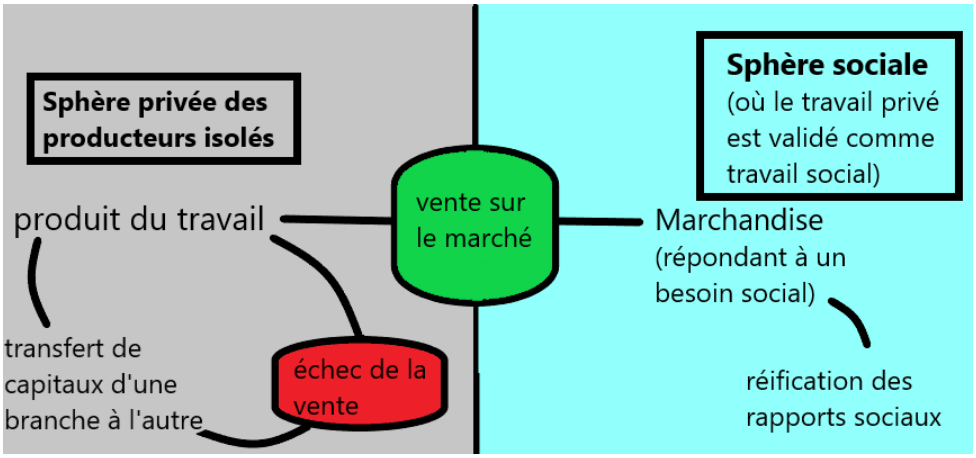

Αυτό το διάγραμμα δείχνει ότι στον καπιταλισμό, τα προϊόντα της εργασίας παράγονται από τους απομονωμένους παραγωγούς. Η ατομική εργασία γίνεται κοινωνική μόνο όταν πουλιέται στην αγορά ως εμπόρευμα. Αν τα εμπορεύματα δεν πουληθούν, τότε καμμιά αξία δεν πραγματώνεται, υπάρχει καταστροφή κεφαλαίου και οι καπιταλιστές θα πρέπει να στραφούν σε άλλους κλάδους της παραγωγής ώστε να μην καταστραφούν. Στον καπιταλισμό, η συμπεριφορά των ατόμων (τόσο των καπιταλιστών όσο και των προλετάριων) καθοδηγείται από αντικειμενικές δυνάμεις που κυριαρχούν πάνω τους, και αυτός είναι ο λόγος που μιλάμε για πραγμοποίηση των κοινωνικών σχέσεων.